

Mis kaasneb kultuurilise rändega?

2025. aasta 28.–30. aprillini toimus Krakowis interdistsiplinaarne rahvusvaheline konverents “Kultrabanda: immigrant-aktant muudab keskkonda. Kuidas uurida muutusi ja kontrollida andmeid?”, mille korraldasid Jagiełło Ülikooli (Poola) Venemaa uuringute osakond ja Eesti Kirjandusmuuseum (Eesti) koostöös Sloveenia Etnoloogia Instituudiga (Sloveenia Teaduste ja Kunstide Akadeemia uurimiskeskuse (ISE ZRC SAZU, Sloveenia), Humboldti Berliini Ülikooliga (Saksamaa), eCampus Ülikooliga (Itaalia), California Ülikooliga San Diegos (USA) ja Poola Teaduste Akadeemiaga.

Konverentsi eesmärk oli arutada kultuurilise salakauba erinevaid metodoloogilisi aspekte. Metafoori “kultuuriline salakaup” pakkus teatavate aspektide migrandi emakeelest vastuvõtvasse kultuuri ülekandmise kirjeldamiseks välja Poola päritolu Ameerika luuletaja Ewa Chrusciel ühes intervjuus. Olles ise immigrant Ameerika Ühendriikides, õppis ta selgeks inglise keele, et kirjutada selles kirjandusteoseid. Tema emakeelne Poola kultuurikogemus laiendas kirjanduslike eksperimentide valdkonda, võimaldades tal integreerida Poola ilukirjanduse kirjutamisviisid Ameerika kirjanduskeelde.

Kunstilise võttestiku rikastamine kultuuride kohtumispaias teeb võimalikuks eksperimenteerimise ja muudab kultuurilisi tavasid. Olles alguses integreeritud individuaalse eksperimendina, muutuvad praktikad järk-järgult üha enamate inimeste poolt aktsepteeritavaks. Seega kohandab ja muudab kultuuri ülekanne vastuvõtvat kultuuri. Migrant tegutseb vahendajana emakeelse ja vastuvõtva kultuuri vahel, kuid reeglina on tema roll algse kultuuri kandjate kollektiivse alateadliku kogemuse kehastamine ja institutsionaliseerimine uues keskkonnas.

Kultuuriline salakaup on vähe uuritud nähtus ja uurimisobjekti eripärad sunnivad teadlasi otsima originaalseid viise andmete tõlgendamiseks ja verifitseerimiseks. Et mitte segada kultuurilist salakaubavedu kultuuriväärtuste salakaubaveoga, on tehtud ettepanek tähistada kultuurilist salakaubavedu lühendiga *kultrabanda* (Troitskiy 2024), mis tähendab vastuvõtvat kultuuri rikastavat ja selle arengut stimuleerivat ideede edasiandmist. Aktiivne ränne annab tänapäeval palju materjali, mille abil uurida immigrantide mõju

kultuurikeskkonnale tervikuna ja muutusi konkreetsetes erialavaldkonnas (teadus, kirjandus, kunst, teater, muusika jne).

Konverentsi avas professor Andrzej Dudek (Jagiełło Ülikooli Venemaa uuringute osakond), kes tervitas osalejaid ja sõnastas peamised uurimisprobleemid. Plenaarettekande pidas Natalja Artemenko (Dortmund, Saksamaa), kes vaatles nn riskijärgse ühiskonna fenomenoloogiat, käsitledes COVIDi-järgses maailmas toimunud muutusi koos viimase aja sündmustega.

Sektsioonide ettekanded jagunesid erinevate meediumite alusel. Alustati uurimisraamistiku loomisega. Bartłomiej Bronzckiewicz (Jagiełło Ülikool) kirjeldas ettekandes "Akulturatsioon, kultuuriline hübriidiseerumine ja immigrantide loominguline kohanemine. Sissejuhatavad märkused" migratsiooniuringute teoreetilisi aluseid; Sergey Troitskiy (Eesti Kirjandusmuuseum) vaatles kontsepti võimalikke rakendusi ja piiranguid. Nikolai Kuznetsov (Eesti Kirjandusmuuseum) arutles ettekandes "Kas Permi Stefan oli kultrabandist? Misjonär ja vana-permi kirjasüsteem", vaadates 1372. aastal Permi Stefani loodud kirjaviisi ja misjonitööd kultuurilise salakauba võtmes. Teoreetilise osaga ühines ka Daniel Kisljakov (University of Divinity, Austraalia), kes tutvustas ettekandes "Erinevad teed: Anderson, pluralism ja etnokultuuriline terviklikkus" võimalusi kasutada J. Andersoni pluralismi ja etnokultuurilise terviklikkuse teooriat ja Nikolai Kostin (Paavst Johannes Paulus II Ülikool Krakow, Poola) käsitles ettekandes "J. V. Knorozovi etnokultuurilise jälje kontseptsioon kui kultuuri uurimise meetod" tema etnosemiotikat.

Konverentsi osalejad pöörasid suurt tähelepanu näidetele, kuidas immigrantidest loojad mõjutavad vastuvõtvat kultuuri meelelahutusvaldkonnas. Paljud ettekanded keskendusid teatrile, kinokunstile ja isegi animatsioonile. Olga Kasper (Humboldti Ülikool, Berliin, Saksamaa) kirjeldas "Berliini sündroomi" vene teatrilavastajate seas, pöörates tähelepanu sellele, kuidas Moskva teatrimaailm sulandus Berliini. Teadlane näitas strateegiaid, kuidas lavastajad uude kultuurimaastikku integreeriti ja kuidas see järk-järgult ümber kujundati. Teemat jätkas Elena Kurant (Jagiełło Ülikool, Poola) ettekandega "Emigratsiooni geograafia: vene dramaturgia Euroopa kultuurimaastikul". Teadlase arvates on Berliin mitmerahvuseline linn, mistõttu on seal võimalik kultuuriline ühendus, kuid keskkond ei soosi juurdumist. Seda tunnet annab edasi ka nappide kunstiliste vahenditega ja väheste osalejatega Polina Borodina näidend, mida saab esitada väljaspool lava. Ettekandja rääkis oma kogemusest festivali "Ljubimovka kaja" korraldamisel Poolas. Tegemist on festivaliga, mille raames loeti ette vene näitekirjanike loomingut.

Kohal olid ka teised "Ljubimovka kaja" korraldajad ja mõned neist tegid ka ettekande. "Filosoof ja "Kaja" tekstide tõlkija poola keelde Marta Lekhovska (Jagiełło Ülikool) esines teemal "Venemaa emigrantide teatrist pärast 2022. aastat". Paulina Gorlevska (Jagiełło Ülikool) rääkis ettekandes "Kont-rabandi traumaatika – Ilja Hrzhanovski projekti "DAU" vastuvõtt", miks

kriitikute arvates Hrzhanovski “murdis süsteemi”, luues uue kinokunsti raamistiku.

Teises osas astus üles Mare Kõiva (Eesti Kirjandusmuuseum), kes esitluses “Kas maakera pöörleb? Absurd, sürrealism, must huumor” tutvustas üksikasjalikult filosoofide nagu Jean-Paul Sartre, Albert Camus jt mõjutasid teatud eesti animatsiooni stiili ja kirjutamisviisi kujunemist. Jaroslav Begun (Kieli Ülikool, Saksamaa) tõi ettekandes “Juudi kogemuse kultuuriline ülekandumine holokausti kirjanduse ja filmide näitel, tuginedes Jerzy Kosinski teosele “Värvitud lind””, näite provokatiivsest ülekandumisest.

Anna Krasnikova (eCampus Ülikool) ja Maurizia Caluzzo (Milano Katoliku Ülikool, Itaalia) ühisettekanne “Nõukogude dissidendid Itaalias: mõned aspektid vastuvõtust ja kultuurivahetusest” tutvustas Itaalia vasakpoolsete ja nõukogude dissidentide koostöö ajalugu.

Maria Zhukovskaya (Białystoki Ülikooli doktorikool, Poola) püüdis oma ettekandes näidata erinevusi teabe esitamises Nõukogude ja Venemaa õpikutes ja emigrantide õpikutes. Krzysztof Malek (Sileesia Ülikool Katowices, Poola) rääkis “Õigeusu feminismi salakaubaveost Pariisi”, mis põhines mõttele ja aktivisti Tatjana Goritševa tegevusel. Õigeusu teemat jätkas Viktoria Legkikh (TUM, Saksamaa), kes tutvustas ettekandes “Ajalooline mälu ja “uus vaimsus”: “Vaimulikud venelased” ja “jumalata nõukogulased” vene diasporaa õigeusu kiriku hümnograafias” üksikasjalikult hümnograafia kujunemise protsessi ja uute ajalooliste sündmuste lisamist sellesse.

Konverentsi akadeemilise osa lõpetanud ümarlaud “Kuidas uurida muutusi ja kontrollida andmeid?” võimaldas kõigil oma arvamust avaldada, sõnastada termini ja nähtuste kompleksi uurimispotentsiaal ja edasised perspektiivid.

Mõtlemisainet jätkus konverentsi ajaks ja pärast seda, sest kahtlemata pole isiku, aktandi/aktori mõju üheselt määratav, vaid tema suurepärane looming võib olla kindla ajastu ja sellise maailmavaate vormindaja, mis satub põlu alla. Viimase paarikümne aasta jooksul oleme korduvalt näinud ajalooliste monumentide ümbermõtestamist, millele järgneb hävitamine, neid on demonteeritud ja alandatud (kui selleks pidada solvava graffitiga katmist ja värviga ülevalamisi). Kultuuriloojate monumentide ja nende kunagiste elukohatähiste likvideerimisega seoses oleme saanud juurelda, kas Mõkola ehk Nikolai Gogolil on koht tema sünnikultuuris? Kas Fjodor Dostojevski kuulub Ukraina kultuuriruumi? Ukraina folkloorne motiivistik on saanud Gogoli teoste kaudu laialt tuntuks, kuid kas teatmeteoste esitlus “vene kirjanik, sünnilt ukrainlane” loomingut tajutakse osana ukraina unikaalsest kultuuripärandist? Pika ajalooga on rahvalikud vaidlused, kas Marc Chagal on valgevene või prantsuse kunstnik või kas Adam Bernard Mickiewicz on valgevene, leedu või poola kirjanik. Viimased näited osutavad, et andeka inimese saatus ja looming võib olla kokkupuutes mitme kultuuriga, tal on lai kultuuriline mõju ja ta kuulub mitme kultuuri enesemääratluse juurde mis ületab kaugelt kultrabanda raamistiku.

Konverents suhestus tihedalt vene kultuuriga, ent esitles ka poola jm kultuure. Kui mõelda laiemalt, siis me ei suhtu orientaalsete religioossete ja vaimsete liikumiste esindajatesse ega kodumaalt tõrjutud nepaali vaimulikesse kui kultuurilise/religioosse salakaubanduse esindajatesse. Ka indiaanihõimudest pärit rändõpetajad, kes saavad Euroopasse teatud rituaale läbi viima on pigem kultuurilise ülekande ja rahvaliku religioossuse eestkõnelejad. Iiri kultuuri ja rahvakommete mõju inglise kultuurile massilise näljahäda sunnil ümberasumise ajal osutavad vajadusele süveneda kultuuriülekannete mehhanismidesse, et mõju võõrustavale kultuurile täpsemalt määratleda – selle järeltusega olid nõus konverentsi osalejad.

Konverentsi ajaks avati udmurdi kunstniku Zoja Lebedeva näitus “Ma olen umbrohi”, kunstnik tutvustas oma kreedosid ka kohapeal. Tema visiit sai teoks Slavistika instituudi juhi Andrzej Dudeki toetusega.

Sergey Troitskiy
sergei.troitskii@folklore.ee

Mare Kõiva
mare.koiva@folklore.ee